

ISTROROMÂNĂ, ÎN VIZIUNEA LUI TRAIAN CANTEMIR

Omagiu la centenar

Ioan DĂNILĂ

Abstract

As we celebrate Traian Cantemir's birth centenary, it appeared a necessity to bring into attention his important contribution to the research of the istro-romanian dialect, proven by the presence of his book „Istro-romanian texts” (1959) in almost all the Romanic Linguistics works. The paper discusses the basic concepts, followed by a short feature list of the dialect on the phonetic level, and then presents the particular lines of the idiom at the beginning of the XXI. The novelty of the present data is due to the initiative of philologists in Bacau to support scientific and didactic interest towards the Istroromanian, as it is among the languages threatened to disappear.

1. Dialect, limbă romanică sau idiom mixt?

1.1. Accepții lexicografice

Dicționarele de largă circulație rezumă definiția istroromânei la câteva cuvinte: „idiomul istroromân” (1), „dialect românesc vorbit de această populație” („românească din Istria”) (2), sau „dialect al limbii române vorbit în Peninsula Istria” (3). Termenul, considerat comun, de vreme ce dicționarele de neologisme îl ignoră, este un compus din *Istro* „al Istriei” + *român*” (2) sau pur și simplu este raportat direct la DEX (3). Ca statut morfologic, nicio lucrare lexicografică de acest tip nu-i acordă privilegiul de a fi lexem de sine stătător, adică substantivul „istroromână”. Uneori ni se cere să-l deducem din substantivizarea adjectivului (1), alteori ni se sugerează că este un substantiv feminin cu drepturi depline (3) sau în alte situații, nici măcar atât (2). Este drept că numai în acest ultim caz este înregistrată perechea sinonimică „istriian, ~ eni, istriiană, ~ ene” (2), adică însoțit în mod obligatoriu de un determinat substantival („Dialectele macedo-român –*sic!*– și istriian nu pot contribui la această îmbogățire” - G. Ibrăileanu). La masculin, definește persoana vorbitoare a dialectului istroromân („Astăzi rotacismul există la istriieni” - G. Ibrăileanu). Informații suplimentare (reale sau nu) referitoare la statutul idiomului în discuție se pot desprinde din timpurile verbale: imperfectul ar marca dispariția populației respective – implicit a idiomului: „*vorbea* (subl. ns.) dialectul istroromân”, iar persoana respectivă „*făcea* (subl. ns.) parte din populația românească din peninsula Istria” și „*vorbea* (subl. ns.) un dialect al limbii române” (2), spre deosebire de prezentul indicativului din „Dicționarul explicativ al limbii române”: o astfel de persoană „*face* (subl. ns.) parte din populația de limbă română ce trăiește în peninsula Istria” (1). Cât privește etimologia, este mai aproape de realitate elementul de compunere „Istria”, cu indicația *n.[ume] pr.[opriu]* (1), decât *Istro* „al Istriei” și fără cratimă (2). În plus, *istriian* nu este derivat cu sufixul *-ean*, cum pare a fi dacă luăm în calcul pluralele „istrieni, istriene”, cu alternanța vocalică a/e, ci cu sufixul *-an*. (2).

Dicționarele de terminologie lingvistică nu înregistrează denumirile dacă acestea sunt cu caracter general (4-6) sau dacă sunt traduceri (7). În schimb, lingviștii români definesc termenul de pe poziția unui autor (8) sau a unei instituții specializate (9). În primul caz, sunt delimitați termenii din punctul de vedere al statutului morfologic: adjectivul *istroromân*, *-ă*, *-i*, *-e*, ca determinant, este reperabil în sintagmele „dialect istroromân și idiom istroromân”, iar

substantivul este „folosit de unii lingviști pentru a desemna idiomul sau dialectul vorbit de istroromâni“ (8). Colectivul, prestigios, al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan“ din București produce nuanțări și dezvoltări terminologice. Astfel, ni se recomandă să evităm sinonimul „istriian”, care „înseamnă numai <<din Istria>>“ (9) și deci ignoră componenta românească a idiomului. De aici se pot naște ambiguități, generate de posibila apropiere de termeni ca *istroroman(ic)* sau *istriot*. În consecință, se sugerează utilizarea combinațiilor „(dialectul) românesc istriian” sau „(dialectul) istriian al limbii române“ (9). „Dicționarul“ sintetizează istoricul populației: istroromânii sunt de origine română și au migrat prin secolele X-XI pe coasta dalmată a Mării Adriatice, între muntele Učka (Maggiore) și lacul Cephin din Croația. Cauza dislocării acestei comunități din vestul Transilvaniei și din Banat ar fi infiltrarea populațiilor maghiare în aceste zone“ (9). Într-o viziune idilizată, Gh. Constantinescu-Dobridor (care ezită între a folosi genericul „idiom“ și termenii specializați „dialect“ și „limbă“, sfârșind prin a-i așeza pe toți în aceeași frază) vorbește despre preocupările sistematice ale statului român „de susținere a păstrării dialectului și culturii istroromânilor prin reînființarea școlilor în idiomul lor și efectuarea serviciului religios în acest idiom, paralel cu primirea de tineri la studii în România, cu trimiterea de cărți, manuale, reviste, calendare etc.“ „Se mizează – continuă lingvistul, entuziast – pe o regenerare a spiritului de apartenență etnică a istroromânilor la patria de origine, România“ (8). Tonalitatea optimistă a descrierii ar putea fi motivată de apropierea dintre anul redactării „Dicționarului...” (1997, probabil) (10) și cel al semnării tratatului dintre România și Croația – 1994 –, care prevede și o colaborare culturală. Din păcate, convenția româno-croată pe probleme de cultură e în lucru încă din 2003, iar ambasada României la Zagreb este neputincioasă în fața îndatoririlor de a sprijini drepturile istroromânilor.

1.2. Scurtă descriere

Dintre particularitățile lingvistice ale istroromânei, am selectat doar pe cele aparținând foneticii, relevante pentru observațiile care interesează articolul nostru (11).

A. Vocalismul: - 8 vocale în poziție accentuată:

- opoziția fonologică e ~ ɛ: *vițe* „vițel“ – *vițe* „vițea“;
- labializarea vocalei *a*, exceptând împrumuturile neadaptate: *pâr* „par“ – *par* „pereche“;
- absența vocalei [î]; pentru [ă] și [î], vocala ambiguă [â];
- [a] inițial devine uneori [uâ] (diftongi în variație liberă):
Dârde, *Dâstez*/ dr. *arde*, *astăzi*
- reducerea diftongilor *Ma* și *Ga* la *e* și *o* (monofongare):
șerē, *códě*/ dr. *seară*, *coadă*;
- 6 vocale în poziție neaccentuată:
 - neutilizarea opozițiilor *e* ~ ɛ
ă ~ *a*;
 - afereza lui *a-* (opus protezei lui *a-* din aromână): (*a*)*flă*,
(*a*)*ve*;
 - conservarea lui *î* nazalizat, precedat de labiale: *vint*, *pemint*,
cuvintă/ dr. *vânt*, *pământ*, *cuvântă*;
 - conservarea lui *-u* în structura „muta cum liquida”: *códru*, *ăflu*,
ăntru;
 - căderea lui *-u* în alte structuri;

- conservarea lui *-u* ca desinență verbală pentru toate conjugările: *vîru, ávdu, dávu, stávu, lávu, bévu, stívu*/ dr. (eu, ei) *vin, aud, dau, stau, lau* „spăl”, *beau, știu*;
- tratamentul diferit al lui „i” final:
 - se afonizează: *ásír, frat*/ *asini, frați*
 - devine plenison: *zîți, cl’emi*/ *zici, chemi*
- consonantizarea semivocalei „D”’:
 - intervocalic: *dóva, stéva*/ dr. (a) *doua, steaua*
 - înainte de consoană sau în poziție finală: *ávzi, dávu, mev* / *auzi, dau, meu*

B. Consonantismul:

- număr de unități: 23

- particularități:

- sonantele (*l, r, m, n*), devin silabice (*l, r, m, n*), realizări facultative ale secvenței *ă + l, r, m, n*:

rpe/ărpe < rîpa

knd/ kând;

- conservarea sonantelor palatale *l', n'*

a) *l'*

lêpur(e), fil', mul're, gal'iré, cl'em, óclu, gl'em, vegl'ă/ dr. *iepure, fiu, muiere, găină, chem, ochi, ghem, veghea*;

- intercalarea sonantei palatalizate *l'* între *labială* și *iot*, sub influența limbii croate:

pl'erde, fl'er, ml'ere/ dr. *pierde, fier, miere*;

- păstrarea lui *l'* și în elementele slave: *vól'e, l'ubí, sábl'e*/ dr. *voie, inbi, sabie*/ < sl. *volja, ljubiti, sablja*;

b) *n'*

vin', puń, ráťónu, lupón'e, án / dr. (eu) *vin* (munt. *vin*), (eu) *pun* (munt. *pu*), *rățoi(ul), lupoaică* (< *lupoai* + *-că*), *ani* (mai vechi, *ai*);

- absența africtei dentale sonore [d], fricatizată în istroromână:

zici, zer, zăc/ dr. lit. *zic, zer, zaci*;

- realizări diferite ale unor consoane, aflate în variație liberă cu varianta de bază:

- [g] se fricativizează ca [ɣ] (fricativă velară sonoră), corespondentul lui [h].

dra ɣ, ántre ɣ, ɣúra, ɣúra, ró ɣu/ dr. *drag, întreg, gura, rog*;

- depalatalizarea prepalatalelor /*ș, j; č, ĝ*/, devenite dentale: [s, z; ʃ; z < j]:

cás, grás, sáse, zos, zucă, zură, copăt, țer, tát, sánze, zăzet, fuži/ dr. *caș, grași, șase, jos, juca, jura, copaci, cer, taci, sânge, deget, fugi*;

- rotacizarea totală a lui *-n-* (intervocalic) în cuvintele de origine latină:

bíre, spúre, ásír, páre, mațiră, rusíre, tírar, dură/ dr. *bine, spune, asin, pâine (pâne), măcina, rușine, tână, aduna*;

- păstrarea lui *n* în structurile geminate (*nn*, devenit forte):

peně (<lat. *pinna*)/ dr. *pană*;

- rotacizarea este absentă în aromână și meglenoromână; s-a păstrat până târziu în graiurile dacoromâne (crișean și maramureșean), ceea ce a

făcut ca istroromâna să fie grupată cu dacoromâna în romanitatea nord-dunăreană;

- absența palatalizării labialelor, fenomen caracteristic doar istroromânei:

- bilabialele (p, b, m):

pițór, plérde/ dr. *picior, pierde*

bíre, albíre/ dr. *bine, albină*

mic, míCe/ dr. *mic, mie*;

- labiodentalele (f, v)

fił, fler/ dr. *fiu, fier*

vipt, visă/ dr. *vipt* „cereale”, *visa*;

- absența combinațiilor consoanei *l* cu o altă consoană:

áb, cád, cúcá, át/ dr. *alb, cald, culca, alt*;

- absența lui *-l*:

cá, Ce, vése/ dr. *cal, el, vesel*;

- păstrarea lui *ł*, în asociere cu o consoană urmată de *e* sau *i*:

cálł (< *calłi*)/ dr. *calłi*; dar *cád*/ dr. *cald*

álł (< *alłi*) / dr. *alłi*; dar *át*/ dr. *alt*

dúłłe/ dr. *dulce*.

M[ioara] A[vram], semnatarea micromonografiei lexicografice pentru dialectul istroromân, adaugă evoluția grupului consonantic *nv* la *nm* (*invitiare* > *ănmeță*) și a lui *mn* la *nd* (*scamnum* > *scând*) (9).

1. 3. Statutul idiomului

S-a considerat de către unii cercetători că „o clasificare a idiomurilor în limbi și dialecte este nu numai dificilă, dar chiar imposibilă” (12). De exemplu, în conformitate cu criteriul genealogic, limbile romanice ar trebui considerate dialecte ale limbii latine, care s-a scindat în iberoromână, galaromână, dacoromână etc. Desigur, criteriul genealogic trebuie combinat cu cel structural, referitor la „asemănarea fondului principal lexical și a structurii gramaticale a două idiomuri” (13). „Dintre toate limbile romanice – susține Th. Capidan –, limba română este singura care cuprinde în sânul ei dialecte ce se vorbesc în afara de teritoriul nostru național” (14). Prezentând dialectul istroromân, în comparație cu cel meglenoromân (mai aproape de dialectul macedoromân), lingvistul conchide că asemănările în grai cu dacoromâni „sunt mai mari decât acelea pe care le arată dialectul meglenit” și constată că „graiul istroromânilor este lipsit de elemente ungurești” (15). După mai multe dezbateri (16), determinate de dificultatea încadrării idiomului ca urmare a puternicului bilingvism, trecând peste etichetarea de către Ion Coteanu ca limbă mixtă (din istroromână și croată), s-a convenit că e vorba de un dialect românesc sud-dunărean (17).

2 . Traian Cantemir, istroromânist

2. 1. Încadrare în contextul temporal și cel tematic

„Dicționarul de lingviști și filologi români” îl caracterizează pe Traian Cantemir cu un singur termen: *lingvist* (18), iar preocupările sale sunt încadrate în câmpul dialectologiei și privesc în primul rând dialectul istroromân.

S-a născut la 20 septembrie 1907 (19), în satul Pătrăuți, din județul Suceava. După studiile filologice la Universitatea din Cernăuți și altele, aprofundate, la Școala Română din Roma, își susține doctoratul cu teza „Istroromânii”. Urmează o perioadă de profesorat la Hotin, Cernăuți, Râmnicu-Vâlcea, iar din 1964, la Facultatea de Filologie din cadrul Institutului Pedagogic de 3 Ani din Bacău. Aici coordonează activitatea Catedrei de limba și literatura română, inițiază editarea buletinului „Studii și cercetări științifice” și dinamizează, ca președinte, activitatea filialei locale a Societății de Științe Filologice din R.S.R. S-a remarcat nu numai ca istroromânist, ci și ca scriitor, istoric literar, folclorist, animator cultural și publicist. Dicționarele și istoriile literare îi înregistrează contribuțiile în domeniile amintite.

2.2 „Ciribirologia” cernăuțeană

Activitatea de cercetător al dialectului istroromân se datorează existenței unui context cultural favorabil reactivării și menținerii românismului. Mentorul său a fost Leca Morariu (1888-1963), cu care a colaborat fructuos pentru afirmarea spiritului creativ bucovinean și a adevărului științific. Ajuns din întâmplare în peninsula Istria, este atras de idiomul neobișnuit al locuitorilor. A cules texte dialectale din șapte sate aflate sub muntele Ucika și apoi din Jaiän, oferind ulterior „bogate note referitoare la particularitățile limbii românești” (20). Începute în 1910 și continuate în 1927 și 1928, prin vizitarea locurilor respective, cercetările lui Leca Morariu vor deveni volumele „Lu frați noștri” și „De ale ciribirilor”, cu „material lingvistic de valoare și peste cinci sute de note explicative” (21). La Cernăuți, Traian Cantemir și Petru Iroaie vor deveni asistenții lui Leca Morariu, care va face astfel din universitatea bucovineană „un centru important al studiului istroromânilor” (22). Deși își va susține doctoratul la universitatea-mamă, în 1936, cu „Cântecul popular istroromân”, Petre Iroaie va activa la Universitatea din Palermo, încă din 1942. Cu doi ani înainte își publicase teza de doctorat în Buletinul Școlii Române din Roma.

Cei trei universitari vor întemeia „ciribirologia” la Cernăuți, cu conștiința că „ea singură (Universitatea Cernăuțeană) a prestat mai mult decât tustrele celelalte mai «mari» universități românești!” (23). Termenul „ciribiri” este un supranume dat de italieni și croați, vecinii istroromânilor, probabil din *čire* + *bire* „cine” + „bine”, cu rotacism, sau dintr-o formație onomatopeică. Pentru că locuiesc în Cicearia, regiune nordică a peninsulei Istria, sunt numiți și *cici*.

2. 3. Istroromâna, în viziunea lui Traian Cantemir

Contribuțiile lui Traian Cantemir în domeniul istroromânei sunt recunoscute de lingviști români și străini. „Enciclopedia limbii române” (2001) (9), dar mai ales „Tratatul de dialectologie românească” (1984) (17) îl înregistrează printre cei care au studiat cu probitate și temeinic particularitățile acestui dialect al limbii române, surprinse în culegerea de „Texte istroromâne” (24). Sunt incluse mici creații populare, 8 scrisori de la localnici, un indice antroponimic și toponimic, precum și un amplu glosar. În „Cuvântul de lămurire”, autorul își exprimă bucuria că a făcut publice textele, dar și neliniștea că dialectul istroromân a „ajuns departe pe drumul dispariției” (25). Având „o valoare lingvistică, etnologică și folclorică certă” (Matilda Caragiu-Marioțeanu, 26), cu „date importante pentru studiul istroromânei” (E.[caterina] Ionașcu, 27), se conchide că niciunul dintre cercetătorii acestui idiom „nu va putea ignora în viitor lucrarea lui Traian Cantemir” (M[arius] Sala, 28). Așa s-a întâmplat: Gheorghe Mihăilă utilizează glosarul pentru a discuta problema stratului arhaic (29), Ion Coteanu reproduce texte întregi (30), Emil Petrovici comentează influența foneticii sârbocroate (31), iar

Victor Iancu găsește în lucrarea lui Traian Cantemir argumente pentru a stabili originea și evoluția palatalizării dentalelor românești (32). Al. Rosetti i-a parcurs nu doar cartea, ci și recenziile (mai puțin cea a Ecaterinei Ionașcu) (33), iar Matilda Caragiu-Marioțeanu, într-un volum omagial, numește cartea lui Traian Cantemir „Contribuții la cunoașterea istroromânei” (34). „Noi texte istroromâne culese în 1932-1933 a publicat Traian Cantemir”, notează Carlo Tagliavini (35), iar prefixul de origine slavă *po-* în dialectul istroromân este discutat de G.P. Klepikova (36) pe baza aceluiași text.

Alte lucrări pe aceeași temă – o „Gramatică istroromână” și două studii monografice, „Istroromâni” (Hotin, 1937 și Cernăuți, 1938) – sunt mai puțin cunoscute.

Observațiile și constatările lui Traian Cantemir în direcția foneticii dialectului istroromân susțin și luminează cercetările privind graiul ceangăilor din Moldova. O particularitate definitorie a acestuia o constituie rostirea siflantă (*s* pentru *ș* și *z* pentru *j*), care este „un fenomen fonetic dacoromân”, „rezultatul unui proces intern de dezvoltare a limbii române” (37). Chiar dacă fenomenul este într-o involuție accentuată, marcată de slăbirea frecvenței sunetelor respective și de reducerea ariei teritoriale” (38), prin raportare la istroromână, unde fenomenul este explicat prin „Depalatalizarea consoanelor prepalatale /*ș, j; ç, ĝ/*” (39), se confirmă caracterul românesc al siflantizării.

3. Istroromâna, azi

Invariabil, lingviștii, istoricii, sociologii, politicienii au prevăzut încă de la începutul secolului al XX-lea moartea dialectului istroromân. Un adevărat miracol s-a întâmplat însă și cei circa 200 de vorbitori, câți se mai găsesc în Croația, continuă să utilizeze, în familie, graiul străbun. Cercetătorii (August Kovacek, Radu Flora, Richard Sârbu, Vasile Frățilă), asociațiile culturale, ambasada română la Zagreb, inițiativa private par să cunoască o (re)activare evidentă după campania de presă desfășurată de „Formula AS” în iulie – august 2007 (40). Pentru a nu se confirma supoziția formulată în urmă cu jumătate de veac de Ion Coteanu: „Cum dispăre o limbă (istroromâna)” și pentru ca Iolanda Sarai, ultimul supraviețuitor din satul Bârdo, să nu devină Antonio Udina Burbur, singurul vorbitor de dalmată din 1898, lansăm inițiativa unui program amplu și coerent pentru salvarea istroromânei. După ce în 2004, Editura „Egal” din Bacău a trimis, prin serviciul cultural al Ministerului Afacerilor Externe, 200 de exemplare din lucrarea „Român, românesc, România”, de Vasile Arvinte către ambasadele noastre din toată lumea (41), Catedra de limba și literatura română a Facultății de Litere din Bacău va pregăti un abecedar istroromân și va (re)edita lucrări aparținând lui Traian Cantemir.

Sperăm să nu fie o inițiativă singulară.

NOTE:

1. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Ediția a II-a, București, Editura „Univers enciclopedic”, 1996, *s.v.* *istroromân, -ă, -i, -e*;
2. Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București-Chișinău, Ed. „Litera Internațional”, 2006, *s.v.* – *Istro „al Istriei” + român*
3. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Micul dicționar academic*, București, Editura „Univers enciclopedic”, 2003, *s.v.*

4. Cf. Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997
5. Cf. idem, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura „Nemira”, 2001
6. Cf. *ibidem*, 2005
7. Cf. Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului* (Trad.), București, Ed. „Babel”, 1996
8. Cf. Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Ed. „Teora”, 1998, s.v.
9. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Enciclopedia limbii române* (coord., Marius Sala), București, Editura „Univers enciclopedic”, 2001, s.v.
10. Cf. ediția din 1980 a aceleiași lucrări („Mic dicționar de terminologie lingvistică”, Buc., Ed. „Albatros”), din care lipsește pasajul referitor la programul statului român de salvare a spiritualității istroromâne.
11. Apud Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977, p. 215 s.v. Capitolul este redactat de Matilda Caragiu-Marioțeanu, care realizează o permanentă paralelă cu celelalte trei dialecte ale românei comune.
12. Al. Graur, S. Stati, L. Wald, *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 422.
13. *Ibidem*, p. 423.
14. Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 287.
15. *Ibidem*, p. 289.
16. Cf. I. Coteanu, *Cum dispăre o limbă (istroromâna)*. Cu o prefață de Al. Graur, [București], Societatea de Științe Istorice și Filologice din R.P.R., 1957; Idem, *Și totuși istroromâna este limbă!*; Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?*, ambele în „Studii și cercetări lingvistice” ș.a.
17. [Valeriu Rusu], *Descrierea unităților dialectale*, în „Tratat de dialectologie românească”, Craiova, Ed. „Scrisul românesc”, 1984, p.155. Descrierea completă aparține lui August Kovacek, autorul unei monografii dedicate istroromânei, în 1971.
18. Jana Balacciu, Rodica Chiriacescu, *Dicționar de lingviști și filologi români*, București, Editura „Albatros”, 1978, s.v.
19. În același an s-au născut Petru Iroaie (22 mai), Dumitru Macrea (21 iul.), Haralambie Mihăescu (7 febr.), Dumitru Șandru (8 oct.), Gh. N. Dragomirescu (12 febr.), Vasile Breban (23 nov.), Damian P. Bogdan (1 iul.) și au murit B.P. Hasdeu (24 aug.), Frédéric Damé, Vasile Alexi. În urmă cu două sute de ani s-a născut Theoctist Blajevici (23 febr.), iar în urmă cu 600 de ani, la 8 oct., este amintit prima oară Cernăuțiul ca loc de vamă. În 1907, apare la București *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementul latin (A – putea)*, de O. Densusianu și I.A. Candrea, iar Ion Bianu, P. Caracaș și G. Nicolăiasa încep publicarea *Catalogului manuscriselor românești*. În același an, Societatea Filologică, prima asociație de acest gen la noi, își încetează activitatea, începută în 1905 (între aceiași ani apare „Buletinul Societății Filologice”). Anul 1907 este menționat ca prima limită temporală în apariția volumului I din „*Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*”, la București, în îngrijirea lui I.A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. Sperantia. În urmă cu 150 de ani, Ion Maiorescu va fi primul autor al unui studiu despre istroromâni, rezultat dintr-o călătorie în peninsula Istria. Fiul său, Titu Maiorescu, i-l va publica postum, în 1868, împreună cu un glosar.
20. Traian Cantemir, *Centenar Leca Morariu*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, IX-XI, 1987-1989, p. 346.

21. Idem, *Leca Morariu, lingvist și filolog*, în „Septentrion”, an II, nr. 6-7/ 1992-1993, p. 8. Din păcate, lucrările lui Leca Morariu în domeniul istororomânei nu sunt citate de specialiști, comparativ cu „Textele istororomâne” ale discipolului său, Traian Cantemir. Lucrările de lingvistică îi semnaleză doar contribuția în domeniul gramaticii, prin teza de doctorat „Morfologia verbului predicativ” (Cernăuți, 1924, 1925, 1928, 1929).
22. Mircea Grigoroviță, *Facultatea de Filozofie și Litere din Cernăuți în perioada interbelică*, în „Glasul Bucovinei”, [serie nouă], an II, nr. 4, 1995, p. 111.
23. Traian Cantemir, *Basmă ciribire: „Gobo și Mogo”*, în „Institutul «Cernăuți»”, an VII, 1944, nr. 31, p. 3.
24. Idem, *Texte istororomâne*, București, Editura Academiei R.P.R., 1959. Lucrarea a apărut sub egida Institutului de Lingvistică din Cluj, în 850 de exemplare (redactor de carte, Ecaterina Ionașcu). Ion Mării, actualul director al Institutului, ne mărturisea satisfacția că în perioada stalinistă Clujul se menținea drept centru al cercetării științifice în domeniul lingvisticii.
25. *Ibidem*, p. 4.
26. Recenzie, în „Limba română”, an IX, nr. 3, 1960, p. 95.
27. Recenzie, în *idem*, nr. 2, 1960, p. 112.
28. Recenzie, în „Studii și cercetări lingvistice”, an XII, nr. 1, 1961, p. 123.
29. Gh. Mihăilă, *Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești*, București, E.D.P., 1973, pp. 16-17.
30. I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961, pp. 277-278.
31. Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, Editura Academiei R.S.R., 1970, p. 217.
32. Victor Iancu, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timișoara, Ed. „Facla”, 1975, p. 28.
33. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 66.
34. Cf. Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Contribuții la cunoașterea istororomânei*, în „Studii și cercetări lingvistice (Omagiu lui Al. Graur cu prilejul împlinirii a 60 de ani)”, an XI, nr. 3, 1960, p. 117.
35. Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine* (Trad.), București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 290.
36. G.P.Klepikova, *Prefișul de origine slavă po- în dialectul istororomân*, în „Fonetică și dialectologie”, vol. V, 1963, p. 75.
37. Cf. Mircea Borcilă, *Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui ș ca s și j ca z în graiurile dacoromâne. Vechimea și originea fenomenului*, în *Studia Universitatis «Babeș-Bolyai»*, Series *Philologia*, Fasciculus 2, 1965, pp. 109-121.
38. Ioan Dănilă, *Limba română în graiul ceangăilor din Moldova*, București, Editura Didactică și Pedagogică-R.A., 2005, p. 32.
39. V. *Nota 11*, p. 217.
40. „Găuri negre ale istoriei. Istroromâni”, în „Formula AS”, an XVII, nr. 30 (779), 31 (780), 33 (782), 34 (783), din 30 iul., 6, 20, 27 aug. 2007. Printre semnatarii articolelor (Bogdan Lupescu, Cătălin Manole) se află și o colaboratoare a publicației, Aurora Pețan, cercetător științific la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti” din București și coautoare la „Enciclopedia limbii române” (v.9) cu 43 de articole de morfologie și lexic, precum și despre influențele latină și greacă asupra limbii române.
41. Lucrarea, apărută în 2004, este ediția a doua a unei cărți foarte bine primite, în 1983, de românii din străinătate.